

Hol a magyar Gombrowicz?

WITOLD GOMBROWICZ, a XX. századi lengyel irodalom nem mindennapi, különce, aki a harmincas években a varsói irodalmi kávéházak ifjú titánja volt, 1939-ben teljesen véletlenül éppen Argentínában járt, ám amikor értesült a háború kitöréséről, abszolút tudatosan ott maradt, s csak 1963-ban nyílt módja, hogy visszatérjen Európába. Házajába soha többé nem jutott el. Olyannyira nem, hogy a háború után volt olyan lengyel lexikon, amely a második világháború áldozatai közt könyvelte el, miközben ő szerényen tengette életét Buenos Airesben banktisztviselői fizetéséből. Csupán 1953-tól tért vissza az irodalmi életbe, amikor a legnagyobb lengyel emigráns kiadó, a párizsi Institut Literacki publikálni kezdte. Ekkor azonban már mellé szegődött a siker: a hatvanas években a francia értelmiség körében a legnépszerűbbekkel vetekszik, s hamarosan más nyelveken is kiadják, halála előtt Nobel-díjra is jelölik.

Ahhoz képest, hogy nálunk milyen sokáig számított tiltott szerzőnek (1978-ig teljesen, de bizonyos műveit, elsősorban három

kötetes *Naplóját* illetően valójában a rendszerváltásig), meglepően sok műve jelent meg magyarul. Elsőnek a még ifjúkori *Ferdýdurke* (1982), majd három drámája (1984), ezt követően két regénye, a *Transz-Atlantik* és a *Pornográfia* egy kötetben (1987), végül a *Testamentum* (1993). E bibliográfia kiegészíthető továbbá a *Napló, a Lengyelországi emlékiratok* több részletének, valamint tucatnyi Gombrowicz-novellának folyóiratbeli publikációjával. Igazi adósságként – a *Napló* mellett, amelynek csigalassúságú fordítása e sorok írójának lelkét nyomja – voltaképp csak utolsó regénye, a *Kozmosz* említhető. Akkor hát miért oly ismeretlen mégis nálunk Gombrowicz? Miért, hogy azon kevesekről is, akik előszeretettel hivatkoznak rá, mint **Eörsi**, Esterházy vagy akár Wilhelm András, kiderül, hogy többnyire németül vagy franciául olvasták? Beszélhetünk-e egyáltalán magyar Gombrowiczról? Azaz sikerült-e már megszólaltatnunk őt magyarul?

Alig-alig. Magam is két (pontosabban másfél) dráma erejéig ludas vagyok abban, s ha ma a *Nap-*

ló fordításával oly araszolva haladok, az nemcsak hivatali elfoglaltságom miatt van, hanem a kelendő tanulságok levonásából is következik. Gombrowicz számára az írás egyértelműen önmaga teremtése. Senki sem születik írónak, legfeljebb azzá lesz, mondja, s az irodalom, csakúgy, mint az egész kultúra, „az emberek között” történik: „Az írás nem egyéb, mint harc, amit a művész folytat a saját kiválóságáért a többiekkel.” Gombrowicz ettől különcc: az írói szerep ad absurdum fokozásától és ad absurdum vállalásától. Ő tehát nemcsak nem „öszönös” író, hanem egyenesen spekulatív elme. Tézisei felettebb logikusak, ám a struktúra, amelyben e tézisek előadatnak, mégis csupa csapda, csupa „beugratás”; másrészt egyetlen spekuláció sem iktatható ki a mű egészéből, mert annak a szerkezet a lelke, s ha bármit elveszünk belőle, már nem az, ami. Gombrowicz ugyanakkor minden művében bestsellerszerző. Könnyed, olvasmányos, mulatságos, szórakoztató. Vagyis lenyűgöző intuíció dolgozik benne, ami a számára legfontosabbat, az olvasó meghódítását illeti. Hogy

miféle isteni adomány révén tudja e két írói attitűdöt így ötvözni, eddig erre még nem talált magyarázatot a gombrowiczológia kiterjedt tudománya. Mindenesetre a fordítónak szinte mondatonként, néha szavanként kell megfejtenie a spekuláció és az intuíció e sajátos „keresztrejtvényét”. S ha megfejtji, az még nem jelenti, hogy vissza is tudja adni.

Azt hiszem, a magyar Gombrowicz-fordítások többé-kevésbé adósak maradtak e „keresztrejtvény” megoldásával. Van köztük olyan, amelyik a spekulativitást részesíti előnyben, van, amelyik az oldott beszédmódot, van költői átírat, van felszínes, nyers, mindenféle. Van egy fordítói torzszülemény, a *Transz-Atlantik*, amelyet két fordító neve fémjelez – és amelyből két egymással összeegyeztethetetlen fordítói megközelítés ütközik ki, miközben az eredeti mű tökéletesen elvész.

Végül is nincs más hátra: el kell jutnunk Gombrowiczhoz. Úgy értem: először is nekünk, Gombrowicz-fordítóknak.

PÁLYI ANDRÁS